URBANIZÁCIÓS VÁLSÁG?

NYOMORNEGYED-PROBLÉMA LONDON ÉS NAIROBI PÉLDÁJÁN

ÍRTA: CZIRJÁK RÁHEL

Bevezetés

Az „antropocén" (Golub, 2010) – vagyis az ipari forradalommal kezdődő legújabb földtörténeti kor, melynek domináns tényezője az ember, aki a technológia segítségével jelentékeny természetátalakítást végez – legmeghatározóbb „jelenségei" a városok. Ez az állítás különösen igaz 2007–2008 óta, amikor is a városi agglomerációkban élők száma (több mint 3,3 milliárd fő) meghaladta a falvakban élők számát (WUP, 2007). Az ENSZ előrejelzései szerint a jövőben ez a tendencia folytatódni fog: 2030-ban a világ urbanizációs rátája 60 százalék, 2050-ben 66,4 százalék lesz (WUP, 2014). Ebből adódóan az emberiség alapvető érdeke, hogy hosszú távon fenntartható, élhető városokat alakítson ki. Ám a fejlődő világban a gazdasági fejlettség és az urbanizáció fokozatosan szétválik. Bár a fejlett országok városai sem hibátlanul működő települések, hiszen itt is megjelenik a szegregáció, a szegénység, a környezet károsítása stb., de ezek mértéke össze sem hasonlítható a fejlődő országok városi problémáival, ahol urbanizációs válságról beszélhetünk.

Tanulmányom célja, hogy London és Nairobi példáján keresztül bemutassam a fejlett és fejlődő világ urbanizációját, és feltárjam az urbanizációs válság jelenségei közül a nyomornegyedek keletkezésének okait. Valamint a Londonnál alkalmazott, nyomornegyed-problémával kapcsolatos beavatkozások következményeiből, napjaink urbanizációs válságával kapcsolatosan hasznosítható konklúziókat vonjak le.

Települési választásomat a következő tényezők indokolják: London, az ipari forradalom bölcsőjeként a modern urbanizáció egyik legkorábbi színtere, mely a nyomornegyed-problémát sikeresen megoldotta. Eredményei következtében modellként funkcionálhat a hasonló problémával küzdő települések számára. Nairobi, mint egykori brit gyarmat pedig a fejlődő világ urbanizációjának eklatáns példája, ahol a városnövekedéssel kapcsolatos problémák látványos megnyilvánulásaként Afrika legnagyobb nyomornegyede, Kibera található. Ráadásul a kenyai fővárost a mai napig bizonyos – a település életét meghatározó – szálak fűzik nemcsak a brit gyarmati múlthoz, de magához Londonhoz is, ugyanis a mai napig a 19–20. századi brit építésügyi szabályok vannak hatályban – melyek részben vagy egészben az angol főváros problémáinak kezelésére születtek. Így e városok, véleményem szerint alkalmasak arra, hogy történetük által a két eltérő fejlettségű világ urbanizációs folyamatait bemutassam.

ISSN 1788-6422 pp. x–x
© Publikon Kiadó, Pécs

Feltételezésem szerint, ma merőben más folyamatok alakítják a városok keletkezését, növekedését, mint 2-3 évszázaddal ezelőtt, így az eltérő mechanizmusok hatására létrejövő nyomornegyedek felszámolása is eltérő lépéseket igényel. Bár jelenlegi munkámban sor kerül már megvalósított fejlesztések ismertetésére, nem állok elő saját, konkrét megoldási tervvel, hanem célom, hogy megalapozzam, elősegítsem még hatékonyabb megoldási stratégiák kidolgozását.

Napjaink urbanizációs trendjei

Míg korábban (az ókortól a 20. század első feléig) az urbanizáció a fejlett térségek privilégiuma, a fejlettség fokmérője volt (minél urbanizáltabb egy ország, annál magasabb az egy főre jutó GDP), az 1960–70-es évektől az urbanizáció súlypontja a gyarmati sorból felszabaduló fejlődő országokba helyeződött (Kovács, 2002), ahol a gazdasági fejlettség és az urbanizáció fokozatosan szétválik. 1950-ben a városi lakosság csak 40 százaléka élt a kis és közepes jövedelmű országokban, 2050-re már több mint háromnegyede fog (WUP, 2014).

E folyamat következménye, hogy míg 1950-ben a 10 legnépesebb városból 5 Európában, illetve Észak-Amerikában volt található, az előrejelzések szerint 2020-ra közülük már senki nem fog az élmezőnybe tartozni (*1. táblázat*).

Napjaink leggyorsabban urbanizálódó kontinense Afrika, ahol 1950 és 2014 között a városi népesség száma több mint tizenháromszorosára növekedett: 33 millióról 455,3 millió főre. 2050-re előreláthatóan ez az érték eléri az 1,3 milliárd főt (WUP, 2014). A növekedés olyan gyors, hogy „*a közszolgáltatások, a lakhatás és közlekedés kínálata nem képes lépést tartani a növekvő kereslettel, mint ahogyan a formális munkapiac sem képes felszívni a városba áramló tömegeket*” (Ricz, 2009: 29). Így a szükséges infrastruktúra hiányában a népesség egy jelentős hányada nyomornegyedekben kénytelen élni.

1. táblázat: A világ 10 legnépesebb városa (1950-2020). Forrás: WUP, 2014

Népesség (millió fő)									
1950		**1970**		**1990**		**2010**		**2020**	
New York	12,3	Tokyo	23,3	Tokyo	32,5	Tokyo	36,9	Tokyo	38,3
Tokyo	11,3	New York	16,2	New York	16,1	Delhi	21,9	Delhi	29,4
London	8,4	Osaka-Kobe	9,4	Mexico City	15,3	Mexico City	20,1	Shanghai	27,1
Paris	6,3	Mexico City	8,8	São Paulo	14,8	New York	20,1	Beijing	24,2
Moskva	5,4	Los Angeles	8,4	Mumbai	12,4	São Paulo	19,6	Mumbai	22,8
Buenos Aires	5,1	Paris	8,2	Osaka-Kobe	11,0	Shanghai	19,6	São Paulo	22,1
Chicago	5,0	Buenos Aires	8,1	Calcutta	10,9	Mumbai	19,4	Mexico City	21,9
Calcutta	4,5	São Paulo	7,6	Los Angeles	10,9	Beijing	15,0	Dhaka	20,9
Shanghai	4,3	London	7,5	Seoul	10,5	Dhaka	14,9	Cairo	20,6
Osaka-Kobe	4,1	Moskva	7,1	Buenos Aires	10,5	Calcutta	14,3	Osaka	20,5

Bár a fejlődő országok a városi népesség százalékos arányában a fejlett országok történelmi tendenciái szerint növekszenek, az abszolút számokat vizsgálva a növekedés példa nélküli (Lee, 2007). Ez az oka annak, hogy bár az ipari forradalommal ugrásszerűen növekedésnek induló Londonnál is voltak városodással kapcsolatos problémák – mint ahogyan azt alább látni fogjuk –, napjainkban a fejlődő országoknál már urbanizációs válságról kell beszélni.

Ricz Judit definíciója szerint „*az urbanizációs válság egy komplex jelenség, amely tartalmazza a városi túlzsúfoltságból adódó gazdasági, társadalmi hatékonyságveszteségeket és környezeti problémákat is, melyek rövid és hosszú távon egyaránt, valamint mind mikro-, mind makroszinten súlyos következményekkel járnak a tágan értelmezett fejlődés tekintetében*" (Ricz, 2007: 182).

Az urbanizációs válság egyik jelensége a nyomornegyedek kialakulása, melynek definícióját az ENSZ-HABITAT a következőképpen határozza meg: nyomornegyedháztartásnak azt nevezzük, mikor egyének egy csoportja városi környezetben egy fedél alatt lakik, és a következő feltételek közül egy vagy több hiányzik:

1. olyan szilárd hajlék, amely állandó, és védelmet nyújt a szélsőséges klimatikus feltételek között is;
2. elegendő élettér, ami azt jelenti, hogy egy helyiségen maximum 3 ember osztozik;
3. könnyű hozzáférés biztonságos vízhez megfelelő mennyiségben, megfizethető áron;
4. hozzáférés megfelelő mellékhelyiséghez – privát, vagy akár közösségi illemhely is lehet, ha azon ésszerű számú ember osztozik;
5. lakóhely birtokjogi biztonsága, mely megakadályozza az erőszakos kilakoltatást (UN-HABITAT, 2006).

Ám a HABITAT-tól függetlenül a nyomornegyed-definíció megalkotása adott ország jogkörébe tartozik (UN-HABITAT, 2003a). Így előfordulhat az az abszurd helyzet is, hogy a problémában erőteljesen érintett ország nem rendelkezik egységes meghatározással. Napjainkban a Földön élő több mint 800 millió szlömlakó a világ urbánus populációjának közel negyedét teszi ki. Szubszaharai Afrikában a helyzet ennél súlyosabb, ugyanis városi lakosságának több mint fele, 62 (!) százaléka él nyomornegyedekben (UN-HABITAT, 2003a).

Az ENSZ millenniumi fejlesztési céljainak egyike, hogy 2020-ra javítani kell százmillió szlömlakó életkörülményeit (környezeti fenntarthatósággal foglalkozó 7. cél 11. pontja) (MDGs). Ám ha ez meg is valósulna, akkor is kis lépés lenne, mert a jelenleg élő szlömlakó népesség csupán 10 százalékát érintené, és 2020-ra a fejlődő országok városi lakossága még 1 milliárd fővel több lesz (WUP, 2014).

A nyomornegyedekben uralkodó szegénység sokkal többet jelent puszta pénzhiánynál. Ezek az emberek ugyanis ki vannak szolgáltatva egyrészt az urbánus lét veszélyeinek (például veszélyes hulladéklerakók, gyorsforgalmi utak, vasutak a lakóhelyek közelében) (Lowe, 1992), másrészt a természeti katasztrófákkal (például árvizek, földcsuszamlás stb.) szemben is védtelenek (Lee, 2007). Ezek a tényezők – az egészségtelen környezet által – hozzájárulnak a betegségek gyakoribb előfordulásához is.

De hogyan alakulhatott ki ilyen helyzet? Miben tér el (vagy miben hasonlít) Afrika és a fejlett világ urbanizációja? Ahhoz, hogy a kérdésekre választ kaphassunk először meg kell vizsgálni a modern urbanizáció okait és mechanizmusát.

A modern urbanizáció kezdete

Bár városok már az időszámításunk előtti 3. évezredben is léteztek, a városi lakosság aránya világszinten a 19. századig korlátozott maradt (Golub, 2010). Ebben hozott gyökeres változást az ipari forradalom, mely megteremtette a modern urbanizáció alapjait, és ezzel kezdetét vette egy korábban soha nem látott mértékű városodás. Az iparosodás ugyanis olyan új feltételeket teremtett az urbanizáció számára, melyek kedveztek a városok korábbinál gyorsabb ütemű növekedésének. Kovács Zoltán szám szerint négy ilyen feltételről beszél:

1. *Nagy népességkoncentrációk kialakulása:* az ipari forradalom következtében a gépi termelés fokozatosan kezdte kiszorítani a háziipart, és a fejlődés hatására az üzemméretek is nőttek. Így a munkásokat egyre nagyobb üzemekbe vonták össze, a gyárak közelében egyre nagyobb népesség koncentrálódott.
2. *Demográfiai robbanás:* az ipari forradalom a mezőgazdaságra is hatással volt, ahol az egyre korszerűbb technológiák következtében nőtt az élelmiszer mennyisége, javult az élelmezés. Az ipari forradalom nyomában járó gazdasági fejlődés hatására pedig egyre szélesebb társadalmi rétegek engedhették meg maguknak a – most már elérhető – jobb minőségű és nagyobb mennyiségű élelmiszert. Továbbá említést kell tenni az orvostudomány és a közegészségügy fejlődéséről is. E tényezőket összegezve elmondható, hogy nőttek az életben maradás esélyei, így a még mindig magas születésszámhoz egyre csökkenő halálozási ráta társult, elkezdett kinyílni a demográfiai olló, népességrobbanás következett be.
3. *Migráció:* az ipari forradalom a társadalmi munkamegosztásra is nagy hatást gyakorolt, a felszabaduló jobbágyság az iparba kezdett áramlani, felgyorsult a foglalkozási átrétegződés. A térben ez az erőteljes faluból városba történő migráció formájában jelentkezett.
4. *Technika:* az ipari forradalom által megalapozott technika lehetővé tette a modern nagyvárosi infrastruktúra kialakulását (például vízvezeték, szennyvízcsatorna stb.), így műszakilag lehetővé vált a korábbinál nagyobb városok kiépülése (Kovács, 2002).[1]

A szegényeknek nem volt lehetőségük a normális tisztálkodásra. A nyomornegyedekben nem volt vezetékes víz, mivel a csővezetékeket csak akkor fektették le, ha a helyiek azt megfizették, a folyók pedig a gyárak által okozott szennyezés miatt váltak alkalmatlanná a tisztálkodásra.

Ezek a gazdasági, társadalmi, térbeli folyamatok tehát az ipari forradalomtól kezdve egymással párhuzamosan, egymásra hatva működnek.

London

Angliában a modern urbanizáció a 18. század utolsó harmadában vette kezdetét. A viharos városfejlődést szemléletesen mutatja, hogy az ország urbanizációs rátája az 1800-as évek 32 százalékáról, 100 év alatt több mint duplájára nőtt: 1900-ban 78 százalék volt, míg a világátlag ez időszakban 2-3 százalékról csupán 15 százalékra emelkedett (Kovács, 2002). 1850-ben pedig itt következett be a nagyvárosok történelmi fordulópontja, ugyanis ettől kezdve az Egyesült Királyságot, a világon elsőként, főleg városi lakosság népesítette be (O'Meara, 1999).

A faluból városba történő tömeges migráció egyik kiemelkedő célpontja, az iparvárosok mellett a főváros, London volt. Ám a gyors ütemű növekedés hamar éreztette negatív hatásait. A 19. század közepén a „világ kereskedelmi fővárosának" lakossága 2,5 millió fő volt (Engels, 1980), ahol egymás szomszédságában élt a fényűzés, pompa és a hihetetlen szegénység, az ipari forradalom következtében beinduló gyors gazdasági növekedés nyertesei és az indusztrializáció negatív hatásaitól szenvedő munkásság. A gyors urbanizációs növekedés következtében jelentkező problémák a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódásának eredményeképpen nem egyenlően sújtották a lakosságot.

Legkiszolgáltatottabb helyzetben a foglalkozási átrétegződés következtében kialakuló nagy létszámú ipari munkásság volt (Engels, 1980). A szegények az általában

Londoni nyomornegyed a 19 században. Forrás: www.historyisnowmagazine.com

külvárosi részen elhelyezkedő „sötét negyedekben” éltek. Ezek a nyomornegyedek Anglia-szerte hasonló képet mutattak: „*a város legrosszabb helyén épült, többnyire egyemeletes, vagy földszintes téglaépületek, általában lakott pincehelységekkel, majdnem mindenütt szabálytalanul építve*” (Engels, 1980: 37). A szabálytalan beépítés miatti szűk sikátorok nem biztosították az átszellőzést. Az utcák kövezetlenek, hepehupásak voltak (Engels, 1980). Spekulációs megfontolásokból egész városrészek épültek közművesítés nélkül (Kovács, 2002), így csatornarendszer hiányában az emberi és állati szenny az utcákon folyt. Ráadásul a negyedeket a hihetetlen túlzsúfoltság jellemezte.

A szegényeknek nem volt lehetőségük a normális tisztálkodásra. A nyomornegyedekben nem volt vezetékes víz, mivel a csővezetékeket csak akkor fektették le, ha a helyiek azt megfizették, a folyók pedig a gyárak által okozott szennyezés miatt váltak alkalmatlanná a tisztálkodásra (Engels, 1980). A túlzsúfoltság, a nem kielégítő higiéniás viszonyok, valamint a szennyvízelvezetés, szemételszállítás megoldatlansága következtében nagyon rosszak voltak a közegészségügyi viszonyok: a nyomortanyák számos betegség okozói voltak – mint például tífusz, skarlát, kolera. Londonban a születéskor várható élettartam az 1800-as évek közepén alacsonyabb volt, mint Anglia többi részén (Stephens – Stair, 2007).

Megoldások a londoni nyomornegyedek felszámolására

Az embertelen körülmények láttán számos társadalmi szféra képviselője részéről született megoldási javaslat. Például az utópista szocialista Robert Owen (1771-1858), megoldásnak egyfajta városállamszerűséget képzelt el, ahol a települések tervezőasztalon született, önellátó városokként jelennek meg. Vagy a várostervező Ebenezer Howard (1850-1928), akinek nevéhez a kertváros-mozgalom fűződik. Ám e javaslatok egyike sem terjedt el széles körben, így nem is tudott átfogó megoldást nyújtani a modern urbanizáció problémáira.

A megoldást végül a 19. század második felétől, a városok kaotikus fejlődése, és az itt kialakult embertelen körülmények felszámolása érdekében hozott jogszabályok segítették. A törvények hatására beindult az építésügyi szabályozás. „*Meghatározták a minimális utcaszélességet, így biztosítva az átszellőzést, ezáltal visszaszorítva a járványok terjedését. Továbbá limitálták a laksűrűséget és betiltották többek között a pincelakások építését, és mindenféle építkezést a helyi egészségügyi hivatalok jóváhagyásától tettek függővé*” (Kovács, 2002: 170).

A jogi szabályozók eredményeként „*[...] London, ahol korábban a legegészségtelenebb életkörülmények uralkodtak, történelmileg precedens nélküli életminőséget ért el. [...] az 1830-as és 1920-as évek között a lakáskörülmények javulása rohamosan csökkentette a tuberkulózis okozta halálozások számát*” (Stephens – Stair, 2007: 189-190). Ám a javulás hátterében, véleményem szerint más tényezők is álltak, amik bár spontán módon alakultak, nélkülük a londoni nyomornegyedek nem szűntek volna meg. Hiszen míg a törvények felülről jövő kezdeményezésnek tekinthetők, addig ebben az időszakban széles társadalmi réteget érintő, alulról jövő kezdeményezések is zajlódtak: a munkásmozgalmak. A nyomornegyedek lakói ugyanis szinte kivétel

nélkül munkások voltak, akiknek nemcsak a lakókörnyezet szörnyű állapotával, hanem az egészségtelen munkahelyi környezettel, és a munkaadóik általi kizsigereléssel is szembe kellett nézniük. Így, míg a törvények elsősorban a lakhelyek állapotának javítását célozták, a munkakörülményekkel kapcsolatban a munkások a saját kezükbe vették az irányítást. Gyakori volt például, hogy segélyegyletet hoztak létre, amikor is fizetésük egy részét felajánlották az egylet rászoruló(bb) tagjai számára. A hatalommal szembeni kezdetben erőszakos eszközök – géprombolás – pedig arra ösztönözték a döntéshozókat, hogy a munkások jogait kiterjesszék. A jogi környezet megváltozásával (például sztrájk- és szakszervezet-ellenes törvény visszavonása 1824-ben) lehetőség nyílt a szakszervezetek megalakítására, melynek köszönhetően a munkásság immáron legális eszközökkel küzdhetett az embersége-sebb munkahelyek megteremtéséért. És tette mindezt sikerrel, hiszen a 19. század során korlátozták a női- és gyermekmunkát, bevezették a 10 órás munkaidőt és javultak a munkakörülmények is (Száray, 2008).

A másik fontos tényező az ország gazdasági háttere volt, mely egyrészt lehetővé tett olyan infrastrukturális fejlesztéseket, melyek a közegészségügyi viszonyokat pozitívan befolyásolták – például csatornarendszer kiépítése. Másrészt a „világ műhelyének" fokozódó ipari termelése képes volt elegendő munkahelyet biztosítani a városba érkezők számára, továbbá lehetőség volt a jövedelmek bővülésére is.

Mindezen tényezők együttes eredménye volt az, hogy a gyors városi növekedés következtében kialakuló nyomornegyedeket sikerült felszámolni Londonban.

A fejlődő világ (eltérő?) urbanizációja

A szakirodalomban rengeteg vélemény olvasható a fejlett és fejlődő világ urbanizációjának eltéréseit illetően, ám az alábbiakban csak egyet fogok részletesebben ismertetni, amely – véleményem szerint – legátfogóbban összegzi a témát.

Ricz Judit a következő elemekben látja a két világ legfontosabb urbanizációs különbségeit

- eltérő időbeli lefutás,
- eltérő ütem,
- eltérő nagyságrend,
- eltérő területi mintázat,
- eltérő globális kontextus,
- városi problémák mennyiségi és minőségi különbsége (Ricz, 2009).

Meglátásom szerint e tényezők segítségével a következő ok-okozati összefüggés vázolható fel: a fejlett és fejlődő országokat alapvetően *eltérő történelmi háttér* jellemzi, melyből adódóan *eltérő* lesz az *időzítés*, vagyis a modern urbanizáció kezdetének időpontja. A két kiinduló időpont közti különbség alatt pedig *megváltozott a globális kontextus*, és ez lesz az, ami minden további különbséget (eltérő ütem, nagyságrend, területi mintázat, és ebből adódóan a városi problémák különbözősége, stb.) eredményezni fog. Vagyis maguk az „*urbanizáció főbb törvényszerűségei*" (Szirmai, 2011), a modern urbanizációt kiváltó tényezők azonosak a 18. század végén és napja-

inkban is. Ám a városnövekedést befolyásoló tényezők időközben megváltoztak, és ebből adódnak az urbanizáció eltérései a két fejlettségi szintű világban.

Eltérő történelmi háttér, eltérő időzítés: a gazdaságilag fejlett országok esetében a modern urbanizáció az ipari forradalom időszakában kezdődhetett meg, ám az egykori gyarmatoknál erre csak az anyaországtól való függetlenedés után kerülhetett sor. Ugyanis az elsősorban nyersanyagforrásként funkcionáló gyarmatokon a fejlesztések csupán a még hatékonyabb kizsigerelés érdekében történtek, így az ipari forradalom ténylegesen nem tudta megvetni lábát a Harmadik világban, csak a függetlenedés után. Így a két térség modern urbanizációjának kezdete és kiteljesedése között 150-200 éves különbség áll fenn.

Eltérő globális kontextus: e 150-200 év alatt jelentős változások következtek be a világ fejlődését befolyásoló tényezőkben. Ebből az időintervallumból is kiemelkedik az elmúlt 50 év. Ugyanis az utóbbi fél évszázad során két olyan folyamatról beszélhetünk, mely az egész világra hatással van, de jelentős eltérést mutat az országok fejlettségétől függően. Ez a két folyamat a globalizáció és a világgazdasági korszakváltás (Kovács, 2002).

A globalizációval kapcsolatosan számos definíció olvasható, ám véleményem szerint ez a transznacionális vállalatokon keresztül egy világméretű gazdasági rendszer kialakulását jelenti, melybe az egyes nemzetállamok integrálódnak. Ám a gazdasági dimenzió a társadalomra, kultúrára stb. is jelentős hatást gyakorol. E világméretű rendszer kialakulása a ’70-es évektől vált egyértelművé (Palánkai, 2010).

A globalizáció a térbeli egyenlőtlenségek látványos fejlődését eredményezi (Palánkai, 2010). Ugyanis a fejlődő világ városai „*[...] nem egy endogén forrásból táplálkozó, térbelileg kiegyenlített folyamat eredménye, hanem döntően kívülről vezérelt, néhány multinacionális vállalat által generált, térbelileg roppant koncentrált folyamat*” hatására jönnek létre (Kovács, 2002: 183). Vagyis itt a városnövekedés az esetek többségében nem egy belső gazdasági fejlődés, fejlettség eredménye, hanem a fejlett országok beruházásainak következménye, ami általában a multinacionális vállalatokon keresztül valósul(t) meg. Hiszen a vállalatok a számukra legkedvezőbb helyre települnek, itt hajtanak végre beruházásokat, mellyel munkalehetőséget teremtenek, így megindul a népesség ideáramlása, nagy népességkoncentráció jön létre. Ám ennek következtében nem az egész ország településhálózata fog fejlődni, csupán a legkedvezőbb feltételeket biztosító városok – általában a főváros, kikötővárosok. Így jönnek létre az úgynevezett „gateway city”-k (kapuvárosok), ahol az ország gazdaságának és népességének legjelentősebb része koncentrálódik, ezzel felborítva az ország térszerkezetét. Vagyis a globalizáció koncentrált városodást eredményez a fejlődő országokban (Kovács, 2002).

Az időközben megváltozott globális kontextus másik fontos tényezője a gazdasági paradigmaváltás. Ez a folyamat az 1970-es évek olajválságaival kezdődött, amikor is a korábban húzóágazatnak számító nehézipar, és vele együtt a gazdasági, ipari cent-

rumok is válságba jutottak. Így a centrum és periféria szerepe megváltozott, átalakítva ezzel a gazdaság korábbi térszerkezetét: a termelés az olcsó munkaerő következtében átkerült a perifériára, míg a centrum feladata az irányítás, kutatás-fejlesztés lett. A perifériikus területek felértékelődtek, a hagyományos nehézipar hanyatlása következtében a centrumtérségekből tőke és népesség kezdett el ideáramlani, elindítva ezzel a fejlődő országokat a modern urbanizáció útján (Kovács, 2002).

Az urbanizáció eltérő tulajdonságai: a fejlődő országok urbanizációs tendenciájának alakulása hasonlít a fejlett országok 19. század végi, 20. század eleji értékeihez: a fejlett országok urbanizációs rátája 1900-ban 26 százalék volt, 1925-re pedig 40 százalékra növekedett. A fejlődő világ ugyanezen értékeket 1975 és 2000-re érte el (Brockerhoff – Brennan, 1998).

Ám az abszolút számok esetében jelentős eltérések mutatkoznak. Míg napjainkban a fejlett világ városi populációja 986 millió fő, és ez az érték 2030-ra várhatóan 1 milliárdra fog növekedni, addig a fejlődő országokban már most 2,9 milliárd városlakó él, számuk pedig majdnem 4 milliárd lesz 2030-ra (WUP, 2014).

Ennek oka abban keresendő, hogy a gyarmati sorból felszabaduló országok iparosodása és urbanizációja egy időben zajlott a népességrobbanással (Kovács, 2002). Míg ugyanis Európában és a fejlett világ más térségeiben azt láthatjuk, hogy az ipari forradalom hatására társadalmi változások zajlottak (demográfiai robbanás, foglalkozási átrétegződés), ennek nyomán pedig jelentősen módosult a térhasználat, megkezdődött a modern urbanizáció, addig a fejlődő országoknál azzal kell szembesülnünk, hogy ezek a folyamatok nem egy belső fejlődés eredményeként, egymás következtében alakultak ki, hanem gyakorlatilag az egykori gyarmattartók „örökségeként”, egy időben jelentkeztek. Ennek következtében megvalósult az a négy feltétel, ami az ipari forradalom esetében a modern urbanizáció alapját képezi Kovács Zoltán szerint, de a gazdasági fejlettség hiányában nincs meg az a belső „erő”, ami bizto-

Míg ugyanis Európában és a fejlett világ más térségeiben azt láthatjuk, hogy az ipari forradalom hatására társadalmi változások zajlottak (demográfiai robbanás, foglalkozási átrétegződés), ennek nyomán pedig jelentősen módosult a térhasználat, megkezdődött a modern urbanizáció, addig a fejlődő országoknál azzal kell szembesülnünk, hogy ezek a folyamatok nem egy belső fejlődés eredményeként, egymás következtében alakultak ki, hanem gyakorlatilag az egykori gyarmattartók „örökségeként”, egy időben jelentkeztek.

sítaná a településhálózat kiegyenlített növekedését, a kialakult nagyméretű városok megfelelő működését.

Összességében tehát a városi problémák alacsonyabb fejlettségi szint mellett területileg jobban koncentrálódnak és nagyobb tömegeket érintenek a fejlődő országok esetén, mint a fejlett világ országainál, ahogyan azt például a viktoriánus Londonnal kapcsolatosan bemutattam.

Nairobi

Kenya fővárosa viszonylag fiatal település, melynek alapítása Kelet-Afrika korai gyarmatosításának időszakára vezethető vissza. A városfejlődés első szakasza – és maga a település megalapításának aktusa – egy vasúti társaság telepéhez fűződik. Ugyanis 1898-ban készült el a britek által építtetett Mombasa-Uganda vasút Indiai-óceán partjától a későbbi Nairobiig tartó szakasza, a tervezett pályahossz kb. fele. A kivitelezést végző vasúttársaság ide telepítette központját, valamint az afrikai Nagy-hasadékvölgy és a Viktória-tó felé tovább folytatódó vasútépítési előkészület bázisát is. A város későbbi térszerkezetét meghatározta a különböző funkciók (például teherhordók és munkások barakkjai, tiszti lakóépületek, ellátó-szolgáltató üzletek) elhelyezkedése (Seger, 1992).

A gyors fejlődésnek köszönhetően Nairobi Brit-Kelet-Afrika kereskedelmi és gazdasági súlypontjává vált, 1907-től pedig az ország fővárosa (UNEP, 2009).

1. ábra: Nairobi etnikai és funkció szerinti tagolódása (1948). Forrás: Pamoja Trust, 2006: 9

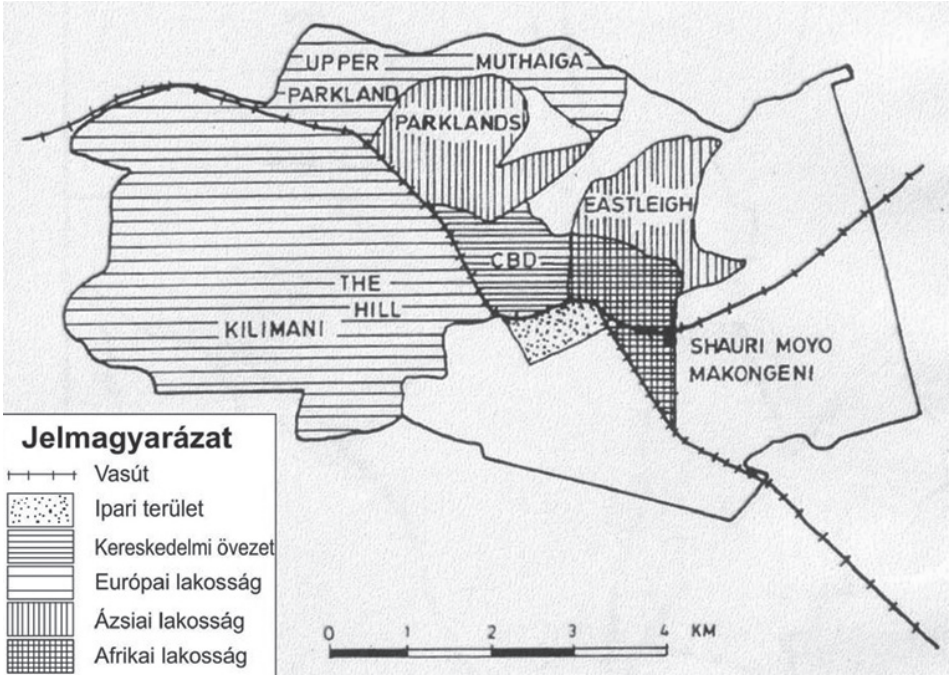

A hatóságok szigorúan szabályozták a különböző etnikumú népesség letelepedését, melynek eredményeképpen a lakónegyedek már a város születése utáni néhány évvel különböző társadalmi csoportok szerint különültek el (*1. ábra*). Az európaiak a város nyugati, hegyvidéki részén, valamint a külső lakóövezet északi részén települtek le. Az ázsiai munkások, kereskedők pedig a városközpont közelében északra, és keletre, az Athi-síkság száraz, szavannás területén (Seger, 1992). Az afrikaiak a városban inkább csak a „megtűrt" kategóriába tartoztak (Magutu, 1994). Ők a városközponttól keletre, délkeletre telepedhettek le (Job – Butzmann, 2008), ahol ideiglenes szállásokat alakítottak ki számukra (Magutu, 1994).

Ezeket a lakónegyedeket eltérő lakásviszonyok jellemezték. Az európaiak általában tágas kertes házakban laktak, az ázsiaiak is a hazájukban elterjedt stílusban építkeztek, a bevándorló afrikai munkaerő számára pedig vagy a már említett ideiglenes hajlékokat hozták létre, vagy tömegszálláson alhattak, de egyéb szolgáltatást szinte nem biztosítottak számukra. Az építészeti stíluson túl különbségek a népsűrűségben, iskolák, kórházak számában, az úthálózat sűrűségében, valamint a közösségi szolgáltatások számában és minőségében voltak. Az infrastrukturális beruházások egyenlőtlenül oszlottak meg a negyedek között: legfejlettebbek az európaiak által lakott területek voltak, legrosszabb helyzetben, pedig az afrikaiak lakóhelyei. Ezek a különbségek meghatározták a város későbbi fejlődését (Pamoja Trust, 2006). Nairobi kettős értelemben is gyökértelen városnak tekinthető: egyrészt 1898 előtt nem volt település a helyén, másrészt alapítása idején a helyi lakosság csupán szűk kisebbséget alkotott (Seger, 1992), mivel az afrikaiak városba költözését szigorúan korlátozták. Így a gyarmati időkben a főváros népességszáma igen kontrolált volt (Pamoja Trust, 2006).

A függetlenné válással a közigazgatás irányítása is a gyarmati vezetéstől az újonnan alakult nemzeti kormány kezébe került, így megszűntek a korábbi tiltások, amik az országon belüli szabad költözködést akadályozták (Uo.). Ennek következtében az afrikai népesség nagyarányú városba áramlása kezdődött meg, mellyel egy időben a másik két etnikai csoport jelentős számaránybeli veszteségeket szenvedett. Ezt a folyamatot nevezik „*afrikanizálódásnak*". Számokban kifejezve a következő módon zajlott a lakosság etnikai változása 1962 és 1979 között: az afrikai lakosság aránya 58 százalékról 92 százalékra emelkedett Nairobiban. Az ázsiai lakosság az 1962-es 33 százalékról 5 százalékra csökkent, mely 1979-ben 20 000 kenyai állampolgárt jelentett. Az európaiak aránya, pedig a korábbi 8 százalékról 3 százalékra apadt úgy, hogy létszámuk nem változott a két időpont között: ez 2200 kenyai állampolgárt és 17 000 tartózkodási engedéllyel rendelkező személyt jelentett (Seger, 1992).

A korábbi etnikai alapú szegregálódást a különböző társadalmi-gazdasági státuszú rétegek térbeli elkülönülése váltotta fel, ahol az egykoron európai és ázsiai negyedekben jobb körülményeket sejtetnek a különböző mutatók, mint például a népsűrűség, születéskor várható élettartam, stb. Ezzel szemben a spontán fejlődő, korábban afrikai munkások által lakott negyedekben a magas népsűrűség, alacsony születéskor várható élettartam, magas analfabetizmus jellemző (Uo.).

A bevándorlás gyors és nagyarányú népességnövekedést eredményezett a fővárosban. 1979 és 1989 között a növekedés fő forrása a rurális térségek felől érkező

migráció volt. Tíz év alatt több mint 700 000-en települtek be a városba. A migrációt több dolog is indukálta: a fővárosban jobbak a gazdasági kilátások, több lehetőség van az oktatásban való részvételre, így a magasabb fizetésekre, valamint a nagy népességkoncentráció óriási piacot jelent a különböző szolgáltatások és áruk számára is. Ma a bevándorlás mellett a természetes szaporodás jelenti a növekedés másik forrását (UNEP, 2009).

A lakások iránti hirtelen megugrott keresletet a hatóságok nem tudták kielégíteni. A problémát tovább súlyosbította a megfelelő tervezés hiánya, ugyanis a britek által alkalmazott építésügyi szabályozáson nem változtatott az új afrikai vezetés. Ám mivel ezek a szabályok a 19–20. századi angol viszonyokhoz igazodtak, alkalmatlanok voltak arra, hogy megoldják a függetlenné válás után bekövetkező gyors urbanizációs növekedés következtében felmerülő problémákat. Ennek eredményeként városszerte gomba módra kezdtek szaporodni az informális telepek, nyomornegyedek, az úgynevezett „bádogvárosok", főleg a munkahelyek közelében (Pamoja Trust, 2006).

Az informális vagy földfoglaló telepek, idegen szóval squatterek, a városba költöző, leginkább szegények által, magán- vagy állami tulajdonban álló földterületeken létesített, minden komfortot nélkülöző hajlékokból álló telepek (Haggett, 2006). Informális jellegük tehát a földtulajdoni birtokviszonyokból adódik, vagyis a földfoglalók olyan helyet vesznek birtokba, ami jogilag nem az övék. Ez feszültséget generál a telep lakói és az állam vagy a magántulajdonos között, melynek következtében a '70-es években „üldözték" a squattereket: gyakoriak voltak az erőszakos kitelepítések és a rögtönzött hajlékok ledózerolása (Pamoja Trust, 2006). A squatterekkel ilyen módon vívott harc nem csupán kenyai jelenség, hanem a fejlődő világ azonos urbanizációs fejlődésen átment országaiban mindenhol tapasztalható volt (Haggett, 2006). Hogy a kilakoltatás esélyét csökkentsék, a teleplakók olyan helyeket foglaltak el, amik értéktelenek voltak, például árterek, vasúti tartalékterületek, szemétlerakók szomszédsága, meredek lejtők (UN-HABITAT, 2003a). Ám a kedvezőtlen elhelyezkedés fokozta a teleplakók kiszolgáltatottságát: már nemcsak a hatóságoktól kellett tartaniuk, hanem az egészségtelen környezet és a természeti katasztrófák (földcsuszamlás, áradás) is fenyegették őket.

Squatterek esetében megfordul a formális városnövekedés sorrendje. Ideális esetben egy terület beépítését ugyanis gondos tervezés előzi meg, majd az állam kiépíti a szükséges infrastruktúrát (utak, közművek stb.). Ezt követi a házak építése, majd pedig a beköltözés. Informális telepeknél viszont az első lépés a beköltözés, majd az adott helyen talált alapanyagokból lakhely építése. A folyamat itt spontán módon megáll. Az infrastruktúra kiépülése már csak külső segítséggel (például hatóság, segélyszervezetek) valósulhat meg (O'Meara, 2003).

Ennek következtében az informális telepek általában nélkülöznek mindenféle alapellátást a vezetékes víztől, a szennyvízelvezetésen, csatornázáson át, a hulladékelszállításig. Ez jelentős és egyre fokozódó népegészségügyi problémákat eredményez (Haggett, 2006), melyeknek hatása túlmutat a telephatárokon, mivel ezek a helyek olyan betegségek melegágyai lehetnek, melyek veszélyeztetik a tágabb közösség egészségét is (például tbc, kolera stb.) (O'Meara, 2003).

Bár „*squatter települések részletes vizsgálata kimutatta, hogy az itt található lakások minősége, a komfort foka és a telepek elérhetősége egyaránt rendkívül változó lehet*" (Haggett, 2006: 259), az esetek döntő többségében ezek „*olyan városi területek, ahol nyomorúságos életkörülmények uralkodnak*" (O'Meara, 2003: 178), vagyis nyomornegyedekről beszélhetünk.

A '70-es évek kihívásai (gyors urbanizációs növekedés, fokozódó szegénység) az 1980-90-es években tovább erősödtek (Pamoja Trust, 2006). Egyrészt nőtt a nyomornegyedek száma Nairobi közigazgatási határain belül: 1971 és 1995 között 50-ről 134-re, mellyel párhuzamosan a szlömlakók száma a becslések szerint 167 000-ről 1 886 000-re nőtt (UNHABITAT, 2003a). Így míg 1971-ben a főváros lakosságának 30 százaléka, 1995-re már 60 százaléka volt nyomornegyedlakó (Uo.). Másrészt a társadalomban is egyre fokozódott a feszültség, melyben jelentős szerepet játszott a politika alakulása is. Ugyanis 1991-ben Moi elnök bevezette a többpártrendszert, így a támogatók szerzése érdekében a politikusok földeket osztottak szét. Ám a kedvezményezettek számára juttatott földek vagy közterületek voltak (melyeket eredetileg közösségi tevékenységek céljára tartottak fent), vagy állami területek, amiken nagyon gyakran már informális telepek létesültek. A politikai célokból történő illegális földosztás tehát tovább növelte az erőszakos kitelepítéseket, melyek egyre nagyobb felháborodást keltettek a közvéleményben, valamint az érintettek is egyre erőteljesebben fejezték ki nemtetszésüket.

1996-ra megalakult a szegényeket egyesítő, Muungano wa Wanavijivi mozgalom, mely agresszív és hatékony érdekképviseletet képezett a legszegényebbek számára (Pamoja Trust, 2006). A '90-es éveket tehát egyre inkább a hatóságokkal való konfrontálódás jellemezte, ahogy a civil szféra egyre határozottabban tiltakozott a nyomornegyedeket ért igazságtalanságok ellen (Uo.).

Ám az ezredfordulóra a kormány sokkal toleránsabbá vált, melynek egyik oka, hogy a civil csoportok által kezdeményezett kampányok egyre inkább megnehezítették, hogy a nyomornegyedeket mint fennálló problémát ignorálják. Ezenkívül nemzetközi nyomás is nehezedett az országra – például az ENSZ révén –, hogy a probléma kezelésére hatékony politikát dolgozzanak ki (Pamoja Trust, 2006). Valamint a nyomornegyedekkel kapcsolatos, egyre kiterjedtebb kutatások feltárták e telepek funkcióit, melyek a következők:

1. a városba érkező bevándorlók fogadóhelyei,
2. a legszegényebb rétegeknek nyújt lakóhelyet,
3. sok munkalehetőséget kínál,
4. társadalmi és közösségi köteléküknél fogva védelmet nyújtanak az egyén számára munkanélküliség és más személyes problémák időszakában,
5. serkentik az önerőre támaszkodást a lakások felújítása terén,
6. a városi munkahelyek közelében elérhető otthont nyújtanak a szegényeknek (Haggett, 2006: 259).

Vagyis a nyomornegyedek azok, amik ellátják a hatóságok feladatát – a megfelelő számú lakhely biztosítását – annak gazdasági, politikai korlátai következtében.

Döntően e felismerésnek köszönhető, hogy az ezredforduló után nagyjából megszűnt a nyomornegyedek üldözése.

Habár a helyzet javult, a fenyegetés valamilyen szinten továbbra is fennáll, hiszen ha a kormány fejleszteni akarja például a vonalas infrastruktúrát, az érintett területeket meg kell tisztítania az informális telepektől (Pamoja Trust, 2006). Így a nyomornegyed-probléma megoldása mindkét közvetlenül érintett fél alapvető érdeke: a teleplakók szemszögéből ez magától értetődő, a hatóság számára pedig fontos lenne a város növekedését, fejlődését gátló tényező megszűntetése.

Kibera

Nairobi, egyben Afrika legnagyobb nyomornegyede a város központi üzlet-negyedétől 7 km-re, délnyugatra fekvő, kb. 2,5 km^2 területű Kibera (*2. ábra*) (Warah, 2007).

Elnevezése a núbiai „kibra" szóból ered, melynek jelentése „erdő". A területre 1914-ben Szudánból menekülő núbiaiak érkeztek, akiket a fehérek előszeretettel alkalmaztak testőrként.

A II. világháború idején sok új telepes költözött az országba, és az ezáltal a testőrök iránti megnövekedett keresletet a kormány a núbiaiak betelepülésének ösztönzésével próbálta kielégíteni. A letelepedéshez a mai Kibera területét kapták meg, ahol megkezdték az egykori erdők kiirtását, és az építkezéseket (Pamoja Trust, 2006).

Kibera etnikai összetétele a függetlenedésig igen homogén volt, ám 1963 után Jomo Kenyatta elnök engedélyezte néhány kenyai betelepedését is, mely a núbiaiak felháborodását eredményezte. A politikai vezetés erre reagálva széles körben

2. ábra: Kibera helyzete Nairobin belül. Forrás: UNEP, 2009: 152

3. ábra: Kiberai village-ek területi elhelyezkedése.

Forrás: wikimedia

engedélyezte a hazaiak letelepedését, így a vidékről a fővárosba költözés jelentősen növelte a terület népességszámát, melyet tovább fokoztak a politikai célból történő földosztások is (Uo.).

Ma lakóinak számáról csak becslések vannak, ugyanis nincs hivatalos lakcímbejelentés, és az itteni népesség fluktuációja jelentős. A becslések 170 ezer és 1 millió fő közé teszik népességszámát (Keserű, 2010).

Kibera területe több telepre, úgynevezett village-re oszlik, melyeket vasút, utak és árkok választanak el egymástól. Számuk állandóan változik, jelenleg 13 darab van belőlük (*3. ábra*), név szerint: Soweto East, Mashimoni, Shilanga, Lindi, Kichinjio, Makina, Kambi Muru, Gatwikira, Soweto West-Kianda, Kisumu Ndogo, Raila, Laini Saba (Pamoja Trust, 2006) és Kianda (Mwakenya). A village-k élén a helyiek által választott képviselőtestület áll, akik a telep életét irányítják. Őket a kormány nem ismeri el hivatalos szervnek, ám ha bármilyen fejlesztést szeretne végezni, például egy segélyszervezet a telepen, ehhez az ő beleegyezésük kell (Solymári, 2013).

Kibera lakóinak több mint 80 százaléka egy 9,5 m^2-es szobán osztozik 5 másik emberrel (Warah, 2007). A viskók leggyakrabban sárral összetapasztott vesszőfonatból épített, bádoggal fedett építmények (Keserű, 2010). Így a lakók ki vannak szolgáltatva a természeti elemeknek, ugyanis a sárkunyhókat a monszuneső könnyen elmoshatja (Solymári, 2011).

A helyiek ugyancsak több mint 80 százaléka rendkívül kiszolgáltatott helyzetben lévő illegális bérlő (Keserű, 2010), aki átlagosan havi 12 dolláros lakbért fizet (Warah, 2007). Illegális voltuk abból adódik, hogy az általuk bérelt épületek döntő többsége vagy olyan területen épült, ami nem a főbérlő tulajdona, vagy pedig nem felel meg a hatályos építésügyi szabályoknak. Ez a helyzet meggátolja az ittenieket abban, hogy saját környezetüket a lehetőségeikhez mérten fejleszteni tudják, ugyanis a tulajdonjog biztonságának hiányában a telepet akármikor leromboltathatja a terület jogos tulajdonosa. De ha a bérlők ennek ellenére mégis fejlesztenének, ez nagy valószínűséggel a lakbér emelkedését jelentené számukra (O'Meara, 2003).

A nyomornegyedet a túlzsúfoltság jellemzi. Nincsenek rendes utcák, csak a kunyhók közötti sikátorok, melynek következtében nincs biztosítva az átszellőzés, ráadásul a higiéniás viszonyok közel sem kielégítőek: rendes WC nincs, hanem elterjedt az úgynevezett „repülő WC", amikor az illemhelyiséget zacskóval pótolják, majd eldobják. Másik megoldás, hogy a lakók óriási gödröket ásnak, amin átlagban 50 kunyhó osztozik. Ha ezek betelnek, a fiatal fiúk „tisztsége", hogy kiürítsék. Tartalmukat általában a folyóba hordják (Keserű, 2010).

Bár számunkra természetes, hogy a csapot kinyitva akármikor tiszta, egészséges, és korlátlan mennyiségben rendelkezésre álló vízhez jussunk, a fejlődő világ szegényei számára a legnagyobb egészségügyi veszélyt még mindig ennek hiánya okozza (Stephens – Stair, 2007). A Nobel-békedíjas, korábbi ENSZ főtitkár, Kofi Annan, ezzel kapcsolatban a következőt nyilatkozta: „*Nem győzhetjük le véglegesen az AIDS-et, a tuberkulózist, a maláriát vagy más fertőző betegségeket, amelyek a fejlődő világot fenyegetik, amíg csatát nem nyerünk az egészséges ivóvízért és az alapvető higiénés és egészségügyi ellátásért folytatott küzdelemben*" (Solymári, 2011).

Kibera területén a közelmúltig nem volt vezetékes víz, ezért azt a Nairobi-gáttól kellett hozni, ám például a WC-k kapcsán említett okból is, rendkívül szennyezett, tífuszt és kolerát terjeszt (Keserű, 2010). A vezetékes víz vételére leggyakrabban csak kartellekbe szerveződött illegális csoportoktól van lehetőség, akik a városi vízművek rendszeréből a víz jelentős hányadát ellopják, majd a vevőkhöz házi készítésű kábeleken juttatják el. Ám ezek a csövek töredezettek, ezért a bennük szállított víz erősen fertőző, ráadásul magasan a piaci ár felett árusítják (Solymári, 2012): a víz akár hétszer-tizenegyszer drágább lehet, mint Nairobi tehetősebb negyedeiben (O'Meara, 2003). A víz ára egy szegény család jövedelmének több mint 10 százalékát is kiteheti (Lee, 2007). Ezt a helyzetet frappánsan foglalja össze Carolyn Stephens, aki szerint „*a szegények drágábban fizetik meg a kolerát*" (O'Meara, 2003).

E tekintetben mára bizonyos mértékű javulás következett be, ugyanis a Világbank és a Városi Tanács beruházásainak köszönhetően 2 vízvezeték épült a nyomornegyedben, így a lakosságnak lehetősége van tiszta vizet vásárolnia (Kibera UK). A szegregált telepen e vezetékekhez kapcsolódva pedig több „vizeskioszk" is létesült. Az egyik ilyen beruházás a Máltai Szeretetszolgálat nevéhez fűződik, ami 2012 során egy szanitációs központot hozott létre (Solymári, 2011). A fejlesztéssel kapcsolatban lehetőségem nyílt interjút készíteni Solymári Dániellel, a Szeretetszolgálat munkatársával, aki aktív szerepet vállalt a munkafolyamatban. Az 50-60 m^2-es központ tiszta ivóvizet, fürdési, mosási lehetőséget, valamint higiénikus WC-ket biztosít a szegregált negyed lakói számára. Ez az egészségügyi viszonyok javulásán túl a munkához jutás esélyét is növeli, hiszen az embereknek lehetősége nyílik a zuhanyzásra és mosásra is, ápoltabb külsővel pedig nagyobb eséllyel alkalmazzák őket. Az építési munkálatokhoz engedélyt a városi önkormányzattól kellett kérni, ám a részletek egyeztetése és a kivitelezés lebonyolítása a telep választott képviselőtestületével kooperálva történt. Az itteniek óriási becsben tartják a vizeskioszkot: az üzemeltetés, karbantartás az ő feladatuk, ezen kívül a hely védelmét is ők látják el. Ugyanis fennáll annak a veszélye, hogy illegális csoportok lefoglalják, és a vizet többszörös áron értékesítsék számukra (Solymári, 2013).

A vezetékes víz mellett, az alapvető városi szolgáltatások közül Kibera – a többi nyomornegyedhez hasonlóan – nélkülözi többek között a hulladékszállítást, a csatornát, és az elektromos áramot is (UN-HABITAT, 2010).

Az egészségtelen életkörülmények hatására Kiberában a járványveszély általános és kiterjedt (Solymári, 2012). Egészségügyi szervezetek felmérése szerint a lakók 50 százalékánál súlyos vírusos megbetegedés, malária, tífusz vagy kolera diagnosz-

tizálható, a gyermekek 40 százaléka pedig nem éli meg az 5 éves kort (Solymári, 2012). A fennálló helyzetet tovább súlyosbítja, hogy Kibera területén nem működik állami kórház vagy klinika. Az egészségügyi ellátást jótékonysági szervezetek, egyházak stb. biztosítják. Munkájukat jól végzik, ám kapacitásaik végesek a népes nyomornegyed lakosságával szemben (Keserű, 2010).

Óriási problémát jelent továbbá a magas munkanélküliség. Bár Kibera közel fekszik Nairobi ipari térségéhez, a munkaképes korúak csak kis hányadát tudják alkalmazni, mivel az alacsony képzettségi szint (UN-HABITAT, 2003a) miatt a foglalkoztatottak nagy része betanított munkás, belőlük pedig túlkínálat van (Magutu, 1994). Ám a lakosság jelentős része igyekszik valamilyen tevékenységet folytatni, mellyel bevételhez juthat (Magutu, 1994). Az ezzel kapcsolatos tapasztalatairól Solymári Dániel így számolt be: *„Mindenki azzal foglalkozik, amivel tud. Sokan a városba mennek dolgozni. Itt sofőrködnek, takarítanak, mosnak, amihez értenek – általában segédmunkát végeznek. Ennek következtében például Nairobiban alig van mosógép, mert a mosást a női munkaerővel végeztetik. És vannak, akik kiállnak a telep szélére, és várják, hogy valami alkalmi munkát kapjanak”* (Interjú: Solymári Dániel). Vagyis *„a szegények jelentős része valamilyen formában egyéni, mikro-vállalkozónak tekinthető”* (Ricz, 2009: 29). Ám az alacsony képzettség miatt jövedelmi szintjük is alacsony (UN-HABITAT, 2003a). A Kiberában élők kb. fele havi 70-140 dollárt keres, harmada pedig 70 dollárnál kevesebbet (Warah, 2007).

A helyiek életét tovább nehezíti a bűnözés és a városi erőszak. Bár a nyomornegyedek önmagukban nem nevelnek ki bűnözőket, a rendfenntartó szervek

Kibera jellegzetes sárkunyhói. Forrás: reversehomesickness.com/africa/kenya/

jelenlétének hiánya elősegíti, hogy az itteniek áldozattá váljanak. Az informális telepek, „*nyilvántartáson kívüli*" jellegükből (O'Meara, 2003) adódóan ugyanis kedvező helyszínt biztosítanak a különféle illegális tevékenységek számára. Ennek „köszönhetően" Kibera a város egyik legnagyobb drog- és fegyverkereskedelmi központja (Solymári, 2012). A közbiztonság hiányához és az illegális tevékenységekhez kapcsolódóan a fokozódó erőszakos cselekmények pedig tovább növelik a halandóságot, főleg a városi fiatalság körében (Perlman – O'Meara, 2007).

Ezen ismeretek fényében jogosan vetődik fel a kérdés, hogy „Miért jönnek ide az emberek?". Az afrikai városok növekedésének forrása a természetes szaporodás mellett, a migráció, melynek fő mozgatórugója a rurális térségekben uralkodó szegénység. A vidéki területek ugyanis rendkívül túlnépesedtek, így a földbirtokrendszer elaprózódott, és nemcsak a munkalehetőség hiányzik, hanem sok esetben az élelmezés sincs biztosítva. Ráadásul a lakás- és kommunális ellátás sem sokkal jobb, mint a nyomornegyedekben. További taszító tényezők a fegyveres konfliktusok, melyekkel szemben a városok nagyobb védelmet nyújtanak. Az urbánus térségek ezenkívül sok lehetőséget kínálnak az itt élőknek: a Kiberába érkező migránsok úgy gondolják, hogy a fővárosi szlöm csak az első lépés, ahonnan idővel feltornázhatják magukat a társadalmi ranglétrán. Ám a szomorú valóság az, hogy a felemelkedés csak keveseknek sikerül (Keserű, 2010).

„Megoldások" Kiberában

Többek között Nairobi nyomornegyed-problémájának megoldása érdekében a kenyai kormány 2001-ben kezdeményezte a Kenyai Szlömfejlesztő Programot (Kenya Slum Upgrading Programme, KENSUP), melyhez csatlakozott a mára kulcsszereplővé vált ENSZ-HABITAT is. A program célja, hogy javítsa az itteniek életkörülményeit a tulajdonjog biztosítása, lakhatási viszonyok fejlesztése, bevétel generálása, valamint fizikai és szociális infrastruktúra fejlesztése által. A KENSUP célterületei: Nairobi, Kisumu, Mavoko, Mombasa és Thika. A program stratégiai dokumentumának átalakítására 2008-ban került sor, a hatékonyabb működés érdekében. KENSUP részét képezi a Kibera Szlömfejlesztő Kezdeményezés (Kibera Slum Upgrading Initiative), mely 2002 szeptemberétől 2004 júniusáig tartott. Ám a szlöm egyes területeinek részleges feltérképezésén, helyzetelemzésen és további fejlesztési stratégiák kidolgozásán túl kézzelfogható eredményt egyelőre nem sikerült elérni (KENSUP, 2008). KENSUP összességéről az mondható el, hogy a program irányítói között nincs teljes egyetértés, így a kivitelezés nem valósulhat meg maximális hatékonysággal (Keserű, 2010).

2000-es évek elején a kenyai kormány célként tűzte ki, hogy 2-5 éven belül jobb életfeltételeket biztosítsanak a nélkülözőknek és megtisztítsák teljes Kiberát. Ennek érdekében közös WC-vel és mosdóhelyiséggel ellátott, többemeletes bérházakat építettek, melyek olcsó lakhatást biztosítanak a szlömlakóknak. 2009 szeptemberében 1500-an költözhettek be 300 újonnan épült bérházba. Ám a rendezetlen és sokszor áttekinthetetlen tulajdonjogi viszonyok következtében jogi vita bontakozott ki a kormány és egyes helyi lakosok, illetve főbérlők között, ami lehetetlenné tette az elképzelés további megvalósítását (BBC, 2009).

A fennálló problémával kapcsolatos megoldási kísérletekről összességében az mondható el, hogy Kenyában nincs előrelátó, egységes politika, ami megkönnyítené és irányítaná a városi fejlesztéseket, így a beavatkozások általában ad hoc jellegűek (UNHABITAT, 2003a). Ennek következtében, bár vannak a nyomornegyedek infrastrukturális fejlesztését célzó beruházások, amik NGO-k, kormány- és segélyszervezetek összefogásával jöttek létre, de hatásaik vegyesek (Uo.).

Ráadásul Kenyában nincs hivatalosan elfogadott definíciója a „nyomornegyed"-nek (Uo.), pedig a fennálló probléma kezelésének ez lenne a 0. lépése. A pontos meghatározás hiánya többféleképpen értékelhető: fakadhat a politikai vezetés tehetetlenségéből, az intézményi kapacitások korlátozott voltából vagy a tények tagadásából is (Uo.). Bár az ország politikai irányításának a nyomornegyed-problémával kapcsolatos álláspontjáról szóló információim korlátozott volta miatt ennek megítélése nem áll módomban, az utóbbi feltételezést támasztja alá Solymári Dániel, aki *Elfeledett milliók* című cikkében arról ír, hogy mivel a kormány régen elvesztette a kontrolt az illegális telepek felett, a hatóságok szembenézés helyett az elfordulást választották (Solymári, 2012).

Habár pontos definíció nincs, a helyi hatóságok az alapszolgáltatások és az infrastruktúra hiányát látják a szlöm 2 fő indikátorának (UN-HABITAT, 2003a). Ám ez az álláspont nincs összhangban az ott élők véleményével, akik szerint a tulajdonjog hiánya és a nem kielégítő infrastruktúra jelenti a legnagyobb problémát számukra (Magutu, 1994).

Kenyában a politikusok közös álláspontja, hogy a nyomornegyedek növekedését meg lehetne gátolni a falvak vonzóbbá tételével. Ugyanis így a falvakból a városokba költözés – az urbanizáció növekedésének fő forrása – visszaszorulna (Warah, 2007). Ezt a véleményt osztja többek között Solymári Dániel is, aki az interjú során az erre vonatkozó kérdésemre azt válaszolta, hogy bár a falvakban sem sokkal jobbak az életkörülmények, ott mégis a *„tisztes szegénységről"* beszélhetünk, hiszen a lakosoknak legalább van lehetőségük arra, hogy a szükséges élelmiszert megtermeljék, és akár kereskedjenek is vele. Ezzel szemben a városban ez a lehetőség megszűnik, így teljesen kiszolgáltatottá válnak az emberek (Solymári, 2013). Ebből adódóan *„A megoldás tehát az lehetne, hogy visszavezetik az embereket vidékre, és itt különböző mezőgazdasági termelési technikákra tanítanák őket. Ugyanis Kenyának vannak olyan területei, ahol a talajadottságok olyan jók, hogy akár az évenkénti két-háromszori termény-betakarítás is lehetséges lenne, de sok esetben az emberek a legalapvetőbb mezőgazdasági eljárásokat sem ismerik"* (Solymári, 2013).

Ám a történelmi tények azt mutatják, hogy az urbanizáció a fejlődéssel szorosan összefüggő, visszafordíthatatlan folyamat (Warah, 2007). Ezt a nézetet osztja Erdei Ferenc is, aki a gyors ütemű és nagyarányú városodással kapcsolatban azt mondta több mint három évtizeddel ezelőtt: „*A városoknak ez a mindent elsöprő áradása objektív fejlődéstörvény, ami nem állítható meg és nem fordítható vissza*" (Erdei, 1977: 9). Napjaink tendenciái egyértelműen igazolják álláspontját. Vagyis a nyomornegyed-problémának nem lehet tartós és végleges megoldása a városok további növekedésének korlátozása. Hanem egy nemzetgazdasági szinten harmo-

nizált fejlesztésre van szükség, ahol a városokkal kapcsolatos fejlesztések nem a rurális térségek, vagy másodlagos városi körzetek rovására mennek végbe, ugyanis ezek azok a területek, melyek a kapuváros ellenpólusai lehetnek (Lowe, 1992).

Nyomornegyed-fejlesztés a fejlődő világban

Világszerte számtalan, a nyomornegyedek felszámolását, az ottani életkörülmények jobbítását célzó fejlesztés, fejlesztési terv született. Kutatásom során ezek közül jó néhányat megismerhettem. Ezek alapján szeretnék a nyomornegyed-fejlesztéssel kapcsolatban egy általános képet felvázolni, és ez alapján levonni következtetéseimet.

Véleményem szerint a település egyik legfrappánsabb meghatározását – mely szerint a település az ember lakó- és munkahelyeinek összessége (Mendöl, 1963) – továbbgondolva, a nyomornegyed fejlesztésnek két dimenzióját definiálhatjuk:

- *Életkörülmények*: ez alatt értem magát a lakásállományt, valamint a tágabb lakókörnyezetet, annak minőségét stb.
- *Foglalkoztatás*: vagyis a munka, ehhez kapcsolódóan a munka helye és a munkakörülmények összessége.

Az első dimenzióval kapcsolatban felmerülő problémák közül először a tulajdonjog hiányát kell megemlítenem. A nyomornegyedeknek ugyanis gyakori jellemzője, hogy a terület, amit beépítenek, nem képezi az ott élők tulajdonát, ami leggyakrabban állami, vagy magánkézben van. A tulajdonjog hiányában viszont az informális telep lakói kiszolgáltatott helyzetben vannak, hiszen bármikor kilakoltathatják őket. Így tehát szükség lenne arra, hogy a nyomornegyed lakói valamilyen jogcímet szerezzenek a tulajdonra. Ez viszonylag egyszerű abban az esetben, ha a telep közterületre épült, mivel így a jogcím az államtól a lakókhoz kerülhet (O'Meara, 2003).

Magánterületre épült telep esetén pedig a fennálló feszültség megoldható lehet például földcserével. Ez egyes javaslatok szerint jelentheti azt, hogy a teleplakók elhagyják a vitatott területet, és máshol kapnak elfogadható árú földet (Lowe, 1992). Ezzel a megoldási javaslattal kapcsolatban viszont, véleményem szerint két probléma is van: egyrészt a nyomornegyed lakói azért hoztak létre informális telepeket, mivel nincs rá anyagi lehetőségük, hogy földet vásároljanak, vagyis jövedelmi helyzetükből adódóan ki vannak zárva a formális földpiacról. Így nem valószínű, hogy egy „olcsóbb" – tehát pénzbe kerülő – föld megoldást jelentene számukra. Másrészt a squatterekkel kapcsolatos nagyon fontos tényező maga az elhelyezkedésük. Ugyanis ezek a negyedek olcsó lakhelyet biztosítanak a munkahelyek közelében (Haggett, 2006). Tehát a fenti javaslat „máshol" tényezője következtében sem jelentene kedvező megoldást a teleplakók számára, hiszen eltávolodnának a munkalehetőségektől, amiért pedig a városba érkeztek.

Véleményem szerint a földcserét olyan módon kellene kivitelezni, hogy a magántulajdonos kap az államtól földterületet máshol. Ám sajnálatos módon ez sem ennyire egyszerű, ugyanis a tulajdonjog rendezését bonyolítja a gyarmati földtörvények és a bennszülöttek szokásjogának keveréke (O'Meara, 2003).

Ezen helyzet megoldását hivatott elősegíteni az ENSZ-HABITAT 1999-ben indított kampánya, ami abban segíti az országok kormányait, hogy jogrendszerüket oly módon alakítsák, mellyel elősegítik a lakhatási jogokat és gátolják az erőszakos kilakoltatásokat (UN-HABITAT). Ám ennek megvalósulása még várat magára. Éppen ezért Geoffrey Payne, brit fejlődéselemző szerint a törvényes, a szokásjogon alapuló, valamint a nem törvényes használati módok széles skáláját kéne fenntartani (Payne, 2002).

A tulajdonjog biztosításának több pozitív hatása is van. Egyrészt az ott élő család számára megszűnik a kitelepítés általi fenyegetettség. Másrészt, mivel az ott élők sajátjuknak tudhatják lakhelyüket, érdekeltté válnak annak fejlesztésében. Harmadrészt pedig ez megnyitja számukra az utat a hitelfelvétel lehetősége előtt, mellyel ugyancsak fejleszteni tudják lakóhelyüket, valamint ez hozzájárulhat saját vállalkozás indításához is. Vagyis közvetett módon akár munkalehetőséget is teremthet.

A tulajdonjog hiánya mellett a lakáskörülményekkel kapcsolatos másik nagy probléma az infrastruktúra hiánya. Ennek káros egészségügyi hatásairól már szót ejtettem a korábbi bekezdésekben, viszont fontosnak tartom másik oldalról történő vizsgálatát is. A 19. századi közegészségügyi problémák megoldására a nyugati városokban jelentős méretű modern infrastruktúra épült ki (O'Meara, 1999). Bár műszaki szempontból a lakosság igényeit kielégítik e települések, a fejlett világ nagyvárosaival kapcsolatos legnagyobb probléma, hogy „*nem felelnek meg a jelenkor igényeinek, mivel a fenntartható fejlődés ellenkezői*" (O'Meara, 1999: 147). Napjainkban ugyanis, nemcsak a fejlődő világ nagyvárosaiban tapasztalhatók embertelen életkörülmények, hanem, döntően a fejlett világban zajló, erőforrások tarthatatlan pazarló felhasználása is fenyeget. Például ahhoz, hogy a londoniak élelmiszer- és faigényét kielégítsék, a város területének 58-szorosát kell hasznosítania. Ám ha a világ népességének szükségleteit a londoniak szintjén elégítenénk ki, legalább még három Földre lenne szükség (O'Meara, 1999).

Bár a várostervezők múltban alkalmazott számos megoldása sokat javíthat a mai városok egészségügyi helyzetén, ma már a városi rendszereknek és struktúráknak környezetileg fenntarthatóknak kell lenniük (Stephens – Stair, 2007). Így a még hiányos infrastruktúrával rendelkező városok, bármennyire is megdöbbentő állítás, a jövő

Bár a várostervezők múltban alkalmazott számos megoldása sokat javíthat a mai városok egészségügyi helyzetén, ma már a városi rendszereknek és struktúráknak környezetileg fenntarthatóknak kell lenniük. Így a még hiányos infrastruktúrával rendelkező városok, bármennyire is megdöbbentő állítás, a jövő szempontjából előnyösebb helyzetben vannak, mint fejlett társaik.

szempontjából előnyösebb helyzetben vannak, mint fejlett társaik. Ugyanis esélyük van arra, hogy „*átugorják az elavult és költséges rendszereket, amelyek az ipari forradalom során létesültek*” és környezeti szempontból fenntartható megoldásokat széles körben valósítsanak meg, mint például víztakarékos WC-k, passzív napenergia-hasznosítás, biomasszával való fűtés stb. (Perlman – O'Meara, 2007).

Ez elképzelés megvalósulására láthatunk példát a Dél-afrikai Kimberlyben, ahol egy magánvállalkozó a helyi szegényekkel arra szövetkezett, hogy a nyomornegyed helyén egy 200 család részére alkalmas „napfalut” hoznak létre. Az otthonok energiaszükségletét napenergiából fedezik: ugyanis a telkeket hatosával összekapcsolt napkemencék látják el energiával. A területen a hulladék újrahasznosítása is többnyire megoldott, ugyanis a helyben komposztált háztartási szerves hulladékkal a kerteket trágyázzák. Az öntözés pedig szűrt szennyvízzel történik, így a lakóknak lehetősége van élelmiszer termelésére saját szükségleteik kielégítése érdekében. Ilyen otthonok építési költsége pedig nem haladja meg az állam által az első otthont vásárlóknak juttatott kedvezmény összegét (O'Meara, 1999).

Ám az ilyen, és ehhez hasonló alternatív, környezetkímélő technikák bevezetésének egyik akadálya a széleskörű társadalmi támogatottság hiánya. Ugyanis ezek a megoldások nem járnak a „modernség” presztízsével, mint amit a média sugall, illetve a tehetősebbek körében megfigyelhető (Perlman – O'Meara, 2007). A fejlődő országokban a legtöbb ember nem látja a „modern” megoldások káros következményeit, és „*továbbra is arra áhítozik, hogy ő is elkövesse Amerika és Európa legnagyobb hibáit*” (Perlman – O'Meara, 2007: 245). Így tehát az érintett kormányok felelőssége, hogy például a szabályozási rendszereik által a fenntartható megoldások kivitelezését részesítsék előnyben, ösztönözzék.

A nyomornegyed fejlesztés másik dimenziója, mely az előbbivel szoros összefüggésben áll, a foglalkoztatás. AZ ENSZ fejlesztési programjának egyik felmérése szerint a legtöbb polgármester a munkaalkalom-teremtést tartja legnagyobb problémájának (O'Meara, 1999). A munka azon túl, hogy a megélhetést biztosítja, az emberi méltóság alapját képezi (Pearlman – O'Meara 2007).

Egy település szempontjából a munkahelyteremtés két forrásból történhet: külső, illetve belső forrásból. A legtöbb esetben a gazdasági fejlődés lehetőségeit kereső város kifelé néz, vagyis nagyvállalatokat próbál meg rávenni arra, hogy üzemet nyissanak adott helyen. Ennek ösztönzése érdekében a polgármesterek gyakran hajlandóak szemet hunyni a rossz munkakörülmények és laza környezetvédelmi előírások felett (O'Meara, 2003), vagyis engedik, hogy a gazdasági lobbi érvényesüljön a társadalmi érdekkel szemben. Bár kétségtelen, hogy a nagyvállalatok, a munkahelyteremtés révén, nagy szerepet játszhatnak a szegények gazdasági felemelkedésében (Pearlman – O'Meara, 2007), fontos, hogy a helyi vezetőség megvédje, ne pedig kiszolgáltassa őket a vállalatoknak, mint olcsó, kizsákmányolható munkaerőt.

A belső forrásból történő munkahelyteremtésre lehetőséget adhat a városi szolgáltatások rendszere azáltal, ha az önkormányzatok saját feladataik ellátásával a városi szegényeket bízzák meg (O'Meara, 2003). Például ők végzik a hulladék begyűjtését, kezelését, az infrastruktúra nyomornegyedbe történő kiterjesztése

során az építési munkálatokat stb. Ez a megoldás kettős haszonnal jár: egyrészt bevételhez juttatja a város legszegényebb lakóit, másrészt hozzájárul e társadalmi rétegek lakókörülményeinek javulásához, ugyanis a városi szolgáltatások ilyen módon a nyomornegyedekbe is eljuthatnak.

Nagyon fontos, hogy a szlömlakókat ne tehetetlen embertömegként lássuk, hanem mint a társadalom dinamizmusának, az emberi elme rugalmasságának legfőbb képviselőit (UN-HABITAT, 2007). Ahhoz ugyanis, hogy a nyomorúságos, kilátástalan körülmények között is meg tudjanak élni, leleményes megoldásokra van szükségük. Így a nyomornegyedlakók jelentős része valamilyen formában mikro-vállalkozó (Ricz, 2009). Ilyen módon saját maguknak teremtenek munkalehetőséget. Ám a vállalkozás indításához szinte elengedhetetlen a megtakarítás és a hitel (Pearlman – O'Meara, 2007). De az emberek csak akkor juthatnak banki kölcsönhöz, ha egyrészt fizetőképességüket igazolni tudják (O'Meara, 2003), másrészt bejelentett lakhellyel rendelkeznek. Előbbi probléma kiküszöbölésére pedig számos alulról jövő kezdeményezés található világszerte, amik sikerrel jártak.

Egyik ilyen példa a '96-ban alakult, mára kenyai csoportokkal is rendelkező Nemzetközi Szlöm- és Viskólakó Szövetség (Slum/Shack Dwellers International (SDI)), mely módszereinek sarokköve a csoportos takarékosság. A gyakorlatban ez úgy néz ki, hogy a közösségek takarékossági csoportokat hoznak létre, amik a megtakarított pénzből forgóalapot képeznek. Ez a tőke lehetőséget nyújt az emberek életkörülményeinek javítására, a szegénységből kifelé vezető úton való elindulásra, ugyanis hozzájárul például kisvállalkozások elindításához, házépítéshez, tandíj finanszírozásához, stb. (SDI, 2001). Az elmúlt 20 évben számos ilyen, a városi szegények csoportjait tömörítő szövetség alakult, melynek tagjai között szoros együttműködés van: a csoportok tanulnak egymástól, támogatják egymást (Pearlman – O'Meara, 2007).

Ebből is látható, hogy a szlömlakók nagyon innovatívak, kreatívak. A kormány kudarcát mutatja, hogy ezt az energiát nem tudják hasznosítani (O'Meara, 2003).

A nyomornegyedek felszámolásának fontos feltétele tehát, hogy a helyi hatóságok erőteljesebben támaszkodjanak a helyi közösségek, civil szervezetek találékonyságára (O'Meara, 1999), és felkarolják az alulról jövő kezdeményezéseket. Ezzel ugyanis saját terheiket is csökkentenék, mivel a szlömlakók sok esetben már rendelkeznek megoldási javaslatokkal, módszerekkel problémájuk kezelésére.

De a munkahelyteremtés mindenekelőtt az adott ország megfelelő gazdasági működését feltételezi. Ám az afrikai országok többsége jelen esetben közel sem felel meg e kritériumnak. Ennek egyik oka, többek között, a korrupció magas aránya, ami megakadályozza azt is, hogy a szegények érdekeit figyelembe vevő politikai döntések szülessenek (O'Meara, 2003). A Transparency International nevű civil szervezet egy tanulmánya során úgy találta, hogy sok olyan országban, ahol nő a szegények száma, a korrupció is meredeken emelkedik (Transparency International).

Meglátásom szerint, a korrupció visszaszorítása által, az ország belső gazdasági növekedése mellett – ami a munkalehetőségek számát növelné –, egy másik fontos tényező az oktatás. Ugyanis a szakképesítéssel egyre nagyobb tömegek válnának

alkalmassá bonyolultabb munkák elvégzésére is. Ez pedig az életszínvonal emelkedésével járna, hiszen az emberek már nem éhbérért dolgoznának betanított munkásként.

A nyomornegyedek sikeres felszámolása tehát hallgatólagosan feltételezi a fejlett országok szervezeti modelljét, vagyis a korrupciótól mentes közintézményeket és a gazdaság formális keretek közötti hatékony működését (Lee, 2007).

Összegzés

A hipotézisem, mely szerint ma merőben más folyamatok alakítják a városok – ezáltal a nyomornegyedek – keletkezését, mint két-három évszázaddal ezelőtt, így a nyomornegyedek felszámolása is eltérő lépéseket igényel –, részben hamisnak bizonyult. Ugyanis a modern urbanizáció kezdetén és napjainkban is, a szlömök az urbanizáció mennyiségi és minőségi fejlődése (Lackó, 1997) időbeli különbségének következtében keletkeznek. Ez tehát cáfolja feltételezésem első részét. Ám az időközben megváltozott globális kontextus (Ricz, 2009) következtében a mennyiségi és minőségi urbanizáció közti különbség a fejlődő országoknál szakadékká mélyült. Míg London esetében lokálisan születhetett megoldás, Kenyánál a probléma már makroregionális szintre emelkedett. A nyomornegyedek felszámolásának eltérő lépései tehát egyrészt a probléma eltérő nagyságrendjéből, másrészt a helyi adottságok figyelembevételéből adódnak. A siker kulcsa azonban a viktoriánus London és Kenya – valamint az egész fejlődő világ – esetében is ugyanaz maradt.

A nyomornegyedek problematikája rendkívül összetett, ezért nem lehet megoldani egy szimpla városrendezéssel, hiszen az épített környezet állapotának javítása nem oldaná meg a társadalmi igazságtalanság és a gazdaság elégtelen működésének kérdését sem, így csupán a probléma „felületi kezelése" lenne.

A kérdés komplex kezelésének hatékonyságát támasztja alá a londoni nyomornegyedek felszámolásának sikere. A tanulmányban megemlített angol megoldási javaslatok közül hosszú távú pozitív hatása csak a jogi szabályozásnak volt. A 19. század végi, 20. század eleji törvények ugyanis az urbánus problémák megoldását célzó beavatkozások átfogó, egységes keretét alkották meg. E jogszabályok rendszerben való gondolkodást tükröznek, hiszen kiterjedtek a közegészségügyi viszonyoktól az építkezés során alkalmazott anyagokkal szembeni minőségi kritériumokra is. Ez a komplex, központi szabályozás tette lehetővé, hogy ne ad hoc beavatkozások történjenek, hanem a problémát széles körben, átfogóan kezeljék. Tehát egyrészt megvalósult az épített fizikai környezet központi szabályozás menti fejlesztése. Ám ez önmagában nem jelentett volna megoldást a nyomornegyed lakói számára.

Az erős gazdaság teremtette meg ugyanis egyrészt az infrastruktúra fejlesztéséhez szükséges nagy összegű forrásokat. Másrészt a „*sötét negyedek*" lakói számára megfelelő számú munkahelyet biztosított, lehetőséget adva ezzel a nyomorból való kitörésre.

A munkásság felemelkedéséhez viszont, a gazdasági tényezők mellett, szükség volt egy széleskörű társadalmi fellépésre is, melyben az érintettek egy emberként emelték fel szavukat az embertelen munka- és lakáskörülmények fejlődése ellené-

ben. Ez az alulról jövő kezdeményezés eljutott az állam legfelsőbb vezetéséig, ami megváltoztatta a jogi környezetet, visszahatva ezzel a társadalomra. Ám ahhoz, hogy a vezetés meghallja az elnyomottak hangját, és lépéseket tegyen ügyük érdekében, egy erős jogállamra volt szükség.

Vagyis a megfelelően működő (demokratikus) jogállam és gazdaság volt az a környezet, melyben az alulról jövő törekvések találkozhattak a felső vezetéssel, és így alakulhatott ki a központilag szabályozott, széles társadalmi rétegek érdekeit figyelembe vevő, ily módon hatékony megoldás, mely felszámolta a londoni nyomornegyedeket.

Ezzel szemben Afrikában a gyengén teljesítő makrogazdaság és a korrupcióval átszőtt, erőtlen jogállam következtében, a rászorulók kiáltása süket fülekre talál az állami vezetőség személyében. Ebből adódóan nincs megfelelő, központilag szabályozott megoldási rendszer, így a beavatkozások ad hoc módon történnek. Ezeket is leggyakrabban külső szereplők – segélyszervezetek – hajtják végre.

Alapvetően olyan állami berendezkedésre van szükség, ahol a vezetés a nép érdekeit képviseli és törekszik a szegények problémájának megoldását célzó politikák kidolgozására. Bár ezen feltevés utópisztikusnak hathat, hiszen a gyakorlatban a demokratikus berendezkedés sem jelent garanciát a probléma végleges megszüntetésére, a (történelmi) tények mégis azt igazolják, hogy a megfelelő gazdasági működéssel párosulva – melynek kialakulását a jogállamiság elősegítheti – a szegénység leküzdésének irányába hat. Ehhez nyújthatnak hatékony segítséget a különböző nemzetközi (segély)szervezetek, illetve maguk a fejlett, demokratikus államok, melyek példaként szolgálhatnak, többek között intézményi berendezkedésükkel. Ezt a segítséget viszont az érintetteknek el kellene fogadniuk.

A nyomornegyedek felszámolásának problematikája tehát messze túlmutat a településfejlesztés hatáskörén. Ám az eseti fejlesztéseket humanitárius okokból semmiképp nem szabad felfüggeszteni. Mert bár ezek nem jelentenek hatékony megoldást a probléma egésze szempontjából, számít az a „néhány" ember is, akik élete ezáltal javulhat. A probléma átfogó, végleges leküzdése tehát még várat magára, ám izgalmas lehetőséget kínál ahhoz, hogy szaktudásunkat egy „nemes ügy" érdekében alkalmazzuk.

Jegyzet

1 Kovács Zoltánnal szemben Tóth József három tényezőt különít el: migráció, a modern gyáripar kialakulásának és fejlődésének gyors üteme, foglalkozási átrétegződés (Tóth, 2002).

Felhasznált irodalom

- BBC (2009): http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8258417.stm (2015.09.09.)
- Brockerhoff, Martin – Brennan, Ellen (1998): „The Poverty of Cities in Developing Regions". *Population and Development Review*, Vol. 24., No. 1. 75-114. pp.
- Engels, Friedrich /1845/ (1980): *A munkásosztály helyzete Angliában*. Budapest, Magyar Helikon.
- Erdei Ferenc (1977): *Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció – Összegyűjtött írások és beszédek*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Golub, Philip S. (2010): http://www.magyardiplo.hu/archivum/2010-aprilis/189-a-vilag-teljes-elvarosiasodasa (2015.09.09.)
- Haggett, Peter (2006): *Geográfia – Globális szintézis*. Budapest, Typotex.
- Job, Hubert – Butzmann, Elias (2008): „Primate City Nairobi – A Metropolis between Growth and Restructuring". *Geographische Rundschau*, Vol. 4., No. 4., 4-11. pp.
- KENSUP (2008): http://www.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=2602 (2015.09.09.)
- Keserű Dávid (2010): „Fenntartható állapotok?! – Az urbanizáció Afrikában". In Tarrósy István (szerk.) *Fenntartható Afrika*. Pécs, Publikon Kiadó, 55-74. pp.
- Kibera UK: http://www.kibera.org.uk/Facts.html (2015.09.09.)
- Kovács Zoltán (2002): *Népesség- és településföldrajz*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Lackó László (1997): „A századvégi urbanizáció fontosabb jellemzői – Hiedelmek és tények". *Magyar Tudomány*, 3., 278-295. pp.
- Lee, Kai N. (2007): „Urbanizálódó világ". In *A világ helyzete 2007* – Városaink jövője - A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 22-44. pp.
- Lowe, Marcia D. (1992): „A városok alakítása". In *A világ helyzete 1992* – A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 118-136. pp.
- Magutu, Jerry (1994): „The role of informal settlements in housing the urban poor in Nairobi, Kenya". In *Ekistics – the problems and science of human settlements*, Vol. 61., No. 366/367., 206-213. pp.
- MDGs: http://www.un.org/millenniumgoals/ (2015.09.09.)
- Mendöl Tibor (1963): Általános településföldrajz. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Mwakenya: http://www.mwakenya.net/apps/blog/show/6161218-facts-file-on-kibera-slums-the-good-the-bad-and-the-ugly- (2013.05.02.)
- O'Meara Sheehan, Molly (2003): „Szétdarabolt városok egyesítése". In *A világ helyzete 2003* – A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 174-202. pp.
- O'Meara, Molly (1999): „Egy új nagyvárosi vízió". In *A világ helyzete 1999* – A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 146-165. pp.
- Pamoja Trust (2006): *An inventory of Slums in Nairobi*. Pamoja Trust.
- Palánkai Tibor (2010): „A globalizáció kialakulásáról, természetéről, hatásairól". *História*, 32., No. 9-10., 10-14. pp.
- Payne, Geoffrey (2002): *Land, Rights and Innovation: Improving Tenure Security for the Urban Poor*. ITDG.
- Perlman, Janice E. – O'Meara Sheehan, Molly (2007): „Küzdelem a városi szegénység és a környezeti igazságtalanság ellen". In *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője* - A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 228-250. pp.
- Ricz Judit (2007): „Urbanizáció a fejlődő országokban: trendek, dimenziók és kihívások". *Tér és Társadalom*, Vol. 21., No. 3., 167-186. pp.
- Ricz Judit (2009): „Nyomornegyedek, szegénység, bűnözés – van-e kiút?" Falu–Város–Régió, No. 2., 26-33. pp.
- SDI (2001): Patel, Sheela – Burra, Sunda – D'Cruz, Celine: Slum/Shack Dwellers International (SDI) – foundations to treetops. *Environment and Urbanization*, 45-59. o. http://eau.sagepub.com/content/13/2/45 (2015.09.09.)
- Seger, Martin (1992): „Nairobi – egy gyarmati múltú nagyváros szerkezeti tagolódása". *Földrajzi Közlemények*, 156., No. 1-2., 57-68. pp.

- Solymári Dániel (2011): Sebek Afrika szarván – Kenyai közelkép: http://ujember.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=17856:sebek-afrika-szarv%C3%A1n (2015.09.09.)
- Solymári Dániel (2012): A nyomor ezer arca – Elfeledett milliók. http://ujember.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=18941:a-nyomor-ezer-arca (2015.09.09.)
- Solymári Dániel (2013): a szerzőnek Solymári Dániellel, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársával készített interjúja.
- Stephens, Carolyn – Stair, Peter (2007): „A városi közegészségügy új útja". In *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője* - A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 181-197. pp.
- Száray Miklós (2008): *Történelem III.* Budapest, Műszaki Kiadó.
- Szirmai Viktória (2011): „A nagyváros szélén: A városi terjeszkedés térbeli társadalmi problémái". *Tér és Társadalom*, Vol. 25., No. 1., 20-41. pp.
- Tóth József (szerk.) (2002): *Általános társadalomföldrajz I.* Pécs, Dialóg Campus Kiadó
- Transparency International: http://archive.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2002 (2015.09.09.)
- UNEP (2009): *Kenya: Atlas of Our Changing Environment*. Progress Press Co., Malta, 160 o.
- UN-HABITAT (2003a): *The Challange of Slums – Global Report on Human Settlements 2003*. London, Earthscan Publications Ltd.
- UN-HABITAT (2003b): *Water and Sanitation in the World's Cities: Local Action for Global Goals*. London, Earthscan Publication Ltd.
- UN-HABITAT (2006): *State of the World's Cities 2006/2007* – 30 Years of Shaping the Habitat Agenda. London, Earthscan Publications Ltd.
- UN-HABITAT (2007): Financing for the urban poor. *Habitat Debate*, Vol. 13., No. 1., 1-24. pp.
- UN-HABITAT (2010) *The State of African Cities* – Governance, Inequality and Urban Land Markets. Nairobi, UN-HABITAT.
- UN-HABITAT: http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=423 (2013.05.02.)
- Warah, Rasna (2007): „Élet Kiberában". In *A világ helyzete 2007* – Városaink jövője - A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány.
- wikimedia: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/Kibera_-_Villages_division.jpg (2015.09.09.)
- WUP (2007): *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. http://www.un.org/esa/population/publications/wup2007/2007WUP_Highlights_web.pdf (2015.09.09.)
- WUP (2014): *World Urbanization Prospect: The 2014 Revision*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. http://esa.un.org/unpd/wup/CD-ROM/ (2015.09.09.).